

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ДИНАМІКА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:

студентка 2 курсу групи КогО1-М20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою

Олігофренопедагогіка. Логопедія

Королівська Анастасія Олегівна

Керівник: **Миронова С.П.,**

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський - 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ТИПОВИМ ТА ПОРУШЕНИМ ІНТЕЛЕКТОМ	6
1.1. Поняття особистості. Закономірності особистісного розвитку в нормі.....	6
1.2. Своєрідність розвитку особистості дитини з інтелектуальним порушенням в онтогенезі.....	13
1.3. Характеристика структурних компонентів особистості учня з порушеним інтелектом.....	21
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	40
2.1. Опис методик, спрямованих на дослідження особистості.....	40
2.1. Особливості виконання методик школярами з інтелектуальними порушеннями в порівнянні з нормою.....	46
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Однією з основних проблем у поведінці дітей з інтелектуальними порушеннями є переважання імпульсивності, недорозвитку довільної регуляції. За висновками Л.С. Виготського – це нездатність опанувати власну поведінку [10]. Причини цих недоліків з одного боку зумовлені інтелектуальною недостатністю дітей з інтелектуальними порушеннями. Разом з тим, розвиток здатності до свідомої поведінки, зорієнтованої на соціальні норми, набуває великого значення у процесі соціальної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями. Підлітки з інтелектуальними порушеннями, які нездатні протистояти негативним впливам безпосереднього бажання, неспроможні передбачити наслідки власних вчинків, легко потрапляють до угруповань асоціальної спрямованості, де їх схиляють до протиправних дій і адиктивної поведінки. Тому на часі актуальною є проблема дослідження особливостей особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями і врахування цих особливостей у виховному процесі.

У спеціальній психології цією проблемою займалось багато вчених. Так, самооцінку школярів з інтелектуальними порушеннями вивчали Г.М.Дульнев, Н.Л.Коломинський, М.П.Матвєєва, Ж.І.Намазбаєва [12; 33; 45]. Здатність дітей до довільної регуляції поведінки досліджував М.Г.Царидзе [50]. Уявлення підлітків з інтелектуальними порушеннями про себе як особистість описала М.П.Матвєєва [33]. Аналіз впливу діяльності на особистісний розвиток здійснив Б.Й.Пінський [36]. Особливості характеру та емоційно – вольової сфери учнів з інтелектуальними порушеннями описала С.Я.Рубінштейн [43].

Разом з тим, у літературі з спеціальної психології та корекційної психопедагогіки не простежується динаміка особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями. Відсутній цілісний аналіз особистості. Це і обумовило вибір нами теми дипломної роботи магістра.

Мета: дослідити динаміку особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз літературних джерел з загальної та спеціальної психології, педагогіки з проблеми розвитку особистості в нормі та при порушеннях психіки.
2. Провести експериментальне дослідження проявів особистості учнів різного віку з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями.
3. Здійснити порівняльний аналіз особистісних проявів дітей з типовим та порушеним інтелектом.
4. Простежити динаміку особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями шляхом порівняння особистісних проявів дітей молодшого шкільного та підліткового віку.
5. Визначити аспекти особистості школярів з інтелектуальними порушеннями, які необхідно враховувати у виховному процесі.

Об'єктом нашого дослідження є особистість розумово відсталого школяра.

Предмет дослідження: динаміка особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями у порівнянні з нормою.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому здійснюється спроба цілісного аналізу особистості учня з інтелектуальними порушеннями та визначення залежності ефективності виховного процесу від урахування специфіки психічного розвитку.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації виховного процесу в закладах спеціальної та інклюзивної освіти, а також при вивченні спеціальної психології майбутніми фахівцями – корекційними педагогами.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; аналіз документації; спостереження; психологічний експеримент; бесіда; методи математичної статистики.

Дослідження проводилось на базі спеціальної загальноосвітньої школи №32 м. Хмельницький, Навчально-виховного комплексу №9 м. Хмельницький. У експерименті брало участь 40 дітей.

Структура роботи: дипломна робота магістра складається з вступу, двох розділів, висновків, списку основних використаних джерел (53 джерела), містить 21 таблицю.

ВИСНОВКИ

Розвиток здатності до свідомої поведінки, зорієнтованої на соціальні норми набуває великого значення у процесі соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями. Підлітки з інтелектуальними порушеннями, які нездатні протистояти негативним впливам безпосереднього бажання неспроможні передбачити наслідки власних вчинків, легко потрапляють до угруповань асоціальної спрямованості де їх схиляють до протиправних дій і адиктивної поведінки. Тому на часі актуальною є проблема дослідження особливостей особистісного розвитку учнів спеціальної школи і врахування їх у виховному процесі.

У процесі нашого дослідження виявлені такі особливості особистості дітей з інтелектуальними порушеннями: бідність і поверховість інтересів; нездатність до емоційної децентрації; некритичне ставлення до себе; неусвідомлення власного внутрішнього світу; недиференційованість “Я-реального” і “Я-ідеального”; неусвідомлення власного рівня розвитку; прояви негативного ставлення до себе, зумовлені неусвідомленим переживанням комплексу неповноцінності; неусвідомлення міжособистісних стосунків; відсутність усвідомлення цілісності власного “Я” в часі; неволодіння критеріями аналізу власного внутрішнього світу, бідність відповідної лексики; відсутність конфліктності та суперечності між внутрішнім світом та його соціальними проявами; наявність труднощів у визначення самоідентичності; уникнення контактів, які виявляють інтелектуальну неповноцінність цих дітей; суперечність між усвідомленою і підсвідомою самооцінкою: усвідомлена – завищена, неусвідомлена – занижена; недиференційованість самооцінки; переважання прагматичних бажань; глибокий недорозвиток здатності до саморегуляції поведінки; недиференційованість емоційних станів, неусвідомленість причин їх виникнення.

Виявлена емоційна незрілість та порушення самосвідомості дітей з інтелектуальними порушеннями не заперечують їх особистісного розвитку.

Завдяки спеціальному корекційному впливу в умовах спеціальної школи відбуваються значні зміни в мотиваційній сфері, в “Я” – концепції, вольовій регуляції учнів. Разом з тим, аналіз результатів дослідження показує, що в учнів спеціальної школи є нереалізований потенціал щодо особистісного розвитку. Реалізація цього потенціалу можлива за умови урахування психологічних особливостей цієї категорії дітей у навчально–виховному процесі.

Використання потенційних можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями у напрямі особистісного розвитку можливе за умови впровадження системи спеціально створених корекційно–виховних заходів, спрямованих на формування у дітей психологічної готовності до самопізнання, потреби аналізу внутрішнього світу, навичок самоусвідомлення, підвищення значущості уявлень про себе у регуляції поведінки.

Дипломна робота магістра не претендує на повноту аналізу особистості дітей з інтелектуальними порушеннями. Перспективи подальшого вивчення проблеми ми вбачаємо у розробці та впровадженні в практику системи педагогічних заходів, спрямованих на особистісний розвиток, формування навичок саморегуляції цієї категорії дітей як в умовах спеціальних, так і інклюзивних закладів.

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А.Г. (1990). Психология личности. URL: <https://asmolovpsy.ru/ru/books/90>
2. Астапов В.М., Микадзе Ю.В. (2008). Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями развития. Хрестоматия. Санкт-Петербург.: Питер. 256 с.
3. Бгажнокова И.М. (1987). Психология умственно отсталого школьника. Москва: Просвещение. 128 с.
4. Бернс Р. (1986). Развитие Я-концепции и воспитание. URL: <http://childpsy.ru/lib/books/id/8283.php>
5. Божович Л.И. (1968). Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение. 464 с.
6. Бодалев А.А. (1988). Психология личности. Москва: Педагогика. 230 с.
7. Варій М. Й. (2009). Загальна психологія. Підручник. Київ: Центр учбової літератури. 1007 с.
8. Василенко Л.П., Савчин М.В. (2005). Вікова психологія. Навчальний посібник. Київ: Академвидав. 202 с.
9. Выготский Л.С. (1984). Собрание сочинений: в 6 т. Т. 4. Детская психология. Под ред. Д.Б.Эльконина. Москва: Педагогика. 344 с.
10. Выготский Л.С. (1983). Собрание сочинений: в 6-ти томах. Т.5. Основы дефектологии. Под ред. Т.А.Власовой. Москва: Педагогика. 368 с.
11. Галян І.М. (2011). Психодіагностика. Навчальний посібник. Київ: Академвидав. 464 с.
12. Дульнев Г.М. (1971). Формирование личностных качеств у учащихся вспомогательной школы в процессе трудового обучения // Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе. Москва: Педагогика. С. 56 – 81.

13. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. (2019). Практична психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 256 с.
14. Загальна психологія (2007). За ред. О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В.Огороднійчук. Київ: Каравела. 260 с.
15. Исаев Д.Н. (2003). Умственная отсталость у детей и подростков. Санкт-Петербург: Речь. 391 с.
16. Капустин А.И., Тарасенко Н.В. (1987). Формирование у учащихся вспомогательной школы оценочных суждений о поступках человека. // Коррекционно – воспитательная работа во вспомогательной школе. Москва. С. 31 – 36.
17. Коломинский Н.Л. (1978). Развитие личности учащихся вспомогательной школы. Київ: Радянська школа. 118 с.
18. Кон И.С. (1978). Открытие «Я». М.: Педагогика, 1978. – 200 с.
19. Корекційна робота психолога (2002). Упоряд. О.Главник. Київ: Шкільний світ. 112 с.
20. Коробко С.Л., Коробко О.І. (2006). Робота психолога з молодшими школярами. Методичний посібник. Київ: Літера ЛТД. 416 с.
21. Котырло В.К. (1971). Развитие волевого поведения у дошкольников. Київ: Радянська школа. 110 с.
22. Крутецкий В.А., Лукин Н.С. (1965). Психология подростка. URL: <https://www.twirpx.com/file/377174/>
23. Леонтьев А.Н. (1977). Деятельность. Сознание. Личность. URL: <https://www.yakaboo.ua/aleksej-nikolaevich-leont-ev-dejatel-nost-soznanie-lichnost.html>
24. Леонтьев А.Н. (1972). Проблемы развития психики. URL: <http://childpsy.ru/lib/books/id/8137.php>

25. Лисина М.И. (1978). Генезис форм общения у детей // Принцип развития в психологии / Под ред. Л.И.Анциферовой. Москва: Педагогика, 1978. С. 84 – 126.
26. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. (2000). Загальна психологія. Навчальний посібник. Київ: МАУП. 256 с.
27. Матвєєва М.П. (2002). Організація роботи шкільного психолога. Методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. 58 с.
28. Матвєєва М.П., Миронова С.П. (2005). Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет. 164 с.
29. Москалець В.П. (2020). Психологія особистості. Підручник. Київ: Ліра-К. 364 с.
30. Миронова С.П. (2015). Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Підручник. Кам'янець–Подільський: Кам'янець – Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 312 с.
- 31.Миронова С.П. (2014). Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності. Підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 260 с.
32. Морозова Н.Г. (1969). Формирование познавательных интересов у аномальных детей. Москва: Просвещение. 220 с.
33. Намазбаева Ж.И. (1986). Развитие личности умственно отсталого школьника. Москва: Просвещение. 186 с.
34. Овчарова Р.В. (1996). Практическая психология в начальной школе. Москва: ТЦ «Сфера». 240 с.
35. Основи практичної психології (1999). В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. Підручник. Київ: Либідь. 536 с.

36. Петрова В.Г., Белякова И.В. (1986). Психология умственно отсталого школьника (олигофренопсихология). Москва: РОУ. 200 с.
37. Практическая психология образования (2000). Под ред. И.В.Дубровиной. Москва: ТЦ “Сфера”. 528 с.
38. Приходько Ю.О. (2010). Практична психологія: введення у професію. Навчальний посібник. Київ: Каравела. 232 с.
39. Психологія особистості (2009). Хрестоматія. Навчальний посібник. О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова. 532 с.
40. Психолого – педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі (2004). Хрестоматія. Навчальний посібник. За ред. С.П.Миронової. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський державний університет. 220с.
41. Развитие общения у дошкольников (1974). Под ред. А.В.Запорожца, М.И.Лисиной. Москва: Педагогика. 164 с.
42. Рогов Е.И. (1996). Настольная книга практического психолога в образовании. Москва: ВЛАДОС. 529 с.
43. Рубинштейн С.Я. (1986). Психология умственно отсталого ребенка. Москва: Просвещение. 240 с.
44. Селецкий А.И. (1987). Психопатология детского возраста. Київ: Вища школа. 295 с.
45. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. (2008). Психологія розумово відсталої дитини. Підручник. Київ.: Знання. 359 с.
46. Синьов В.М. (2007). Розумова відсталість як педагогічна проблема. Навчальний посібник. Київ: Діа, 2007. 118 с.
47. Спеціальна психологія. Тексти. Навчальний посібник (1999). За ред. М.П.Матвеевої, С.П.Миронової. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський державний педагогічний університет. Ч. I. 158 с.

48. Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. (2002). Нариси з олігофренопсихології. За заг. ред. Н.М.Стадненко Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. 156 с.
49. Столяренко О.Б. (2012). Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 280 с.
50. Царидзе М.Г. (1975). Особенности развития воли умственно отсталых детей // Дефектология. № 2. С. 30 – 34.
51. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. (2018). Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП». 246 с.
52. Эльконин Д.Б. (1989). Избранные психологические труды. Москва: Педагогика. 480 с.
53. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. – СПб.: Речь, 2005. – 477с.